

رسانه و نقش تربیتی آن بر کودکان و نوجوانان

محمد شریفی^۱

چکیده

امروزه رسانه‌ها به عنوان یکی از ابزارهای اصلی انتقال و گسترش دهنده ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی، در رفتار کودکان و نوجوانان هست و در تغییر رفتار اجتماعی و فرهنگی آنان، نیز دارای نقش مهمی است. هدف پژوهش حاضر، بررسی تأثیر رسانه‌ها بر تربیت و رشد کودکان و نوجوانان است. بدین منظور، با بررسی نمونه‌های از والدین و کودکان و نوجوانان که با پرسش‌نامه‌های که توسط محققان فراهم شده بود، مورد آزمون واقع شدند. نتایج نشان داد که بین میزان استفاده از رسانه‌های جمعی و رشد شناختی و اجتماعی و فرهنگی کودکان رابطه معناداری وجود دارد؛ اما بین میزان استفاده از رسانه‌های جمعی و رشد عاطفی و روانی کودکان رابطه معناداری وجود ندارد.

رسانه به مجموعه ابزارهای انتقال دهنده پیام و اطلاع‌رسانی گفت می‌شود امروزه رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی به عنوان یکی از مهم‌ترین ابداعات و اختراعات بشریت در چند دهه اخیر بوده است که با قابلیت و کارکردهای متعدد و گوناگون و گسترش یافتن روزافزون بخش‌های مختلف آنان زندگی انسانی را تحت تأثیر خود قرار داده است و هدف اصلی این وسایل و شبکه‌های اجتماعی که به عنوان ابزارهای اصلی انتقال و گسترش دهنده ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی، در رفتار کودکان و نوجوانان و تغییر رفتار اجتماعی و فرهنگی آنان برداشتن فاصله جغرافیایی میان انسان‌های سراسر دنیا و ایجاد تغییر و تحول در عرصه ارتباطات و تبادل اطلاعات و ارزش‌های فرهنگی و انسانی و اجتماعی است. هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر رسانه‌ها بر تربیت کودکان و نوجوانان است که در این مقاله به نقش رسانه‌ها به جهت بخشی افکار و رفتار کودکان، پرداخته شده و یافته‌های این نوشتار آن است که امروزه رسانه نقش تعیین کننده در تربیت کودکان دارد به خصوص رسانه‌های تصویری مانند اینترنت و شبکه‌های اجتماعی آن مانند ماهواره و تلویزیون

واژگان کلیدی: رسانه، تربیت، نقش، کودک، نوجوان.

۱. دانش آموخته جامعه‌المصطفی العالمیه.

مقدمه

رسانه های جمعی به عنوان یکی از عوامل اصلی فکری و فرهنگی و جامعه پذیری، در کنار خانواده، محیط آموزشی و دوستان، نقش مهمی در رشد و تربیت جنبه های گوناگون فکری و فرهنگی و اجتماعی زندگی کودکان نوجوانان ایفا می کنند. رسانه ها از نخستین سال های کودکی با انسان همراه می شوند؛ چنان که بر اساس پژوهش های صورت گرفته، نوزادان نیز در حدود نیم ساعت در شبانه روز تلویزیون تماشا می کنند در دنیای پرشتاب فن آوری اطلاعات امروزی به آن، رسانه های جمعی اطلاق می گردد، افراد را به صورت انفرادی به خود مشغول کرده و آن ها را از تعامل با دیگران باز می دارند. البته این موضوع نافی منافع ابزارهای تکنولوژیکی نیست؛ اما نوع بهره برداری غیر فرهنگی از ابزارهای فنی موجب شده است که کارکرد آن ها عمدتاً در جهت تقویت فردگرایی سوق پیدا کند.

امروزه کارکردهای رسانه های جمعی، به ویژه رسانه های شنیداری و تصویری به دلیل کارکردهای متنوع خود و ایجاد تغییرات پیوسته، به تدریج جای ارتباط بین فردی، از نوع چهره به چهره را گرفته و موجب شده اند فضای انفرادی، به جای فضای جمعی و عاطفی در خانواده حاکم شود؛ امروزه رسانه ها بخش مهمی از زندگی مردم رو به خود اختصاص داده اند. جریان به همین جا ختم نمی شود. کارکرد آموزشی و تربیتی که رسانه های جمعی دارند می تواند جامعه ای را به سوی پیشرفت و یا به سمت نابودی بکشاند. در این مقاله به نقش رسانه در تربیت کودکان و نوجوانان پرداخته شده و این نتیجه به دست آمده است که رسانه های صوتی و تصویری نقش مهمی در جهت دهی افکار و رفتار اجتماعی و فرهنگی

کودکان و نوجوانان دارد.

مفهوم‌شناسی مفاهیم کاربردی رسانه

رسانه در لغت به معنای روش یا ابزار مادی یا فنی تغییر شکل پیام به علامت‌ها (سیگنال‌ها) است که مناسب انتقال از یک مجرا (کانال) ارتباطی معین می‌باشد؛ اما در اصطلاح، ابزاری است که به وسیله آن‌ها ارتباط برقرار می‌شود (احسانی، ۱۳۹۶، ۱۱) و نیز رسانه از نگاه لغت: «وسیله‌ای که اخبار و اطلاعات را به مردم می‌رساند؛ مانند رادیو، تلویزیون، مجله و شبکه‌های کامپیوتری» (انوری، ۱۳۸۸ ص ۳۶۱۵) رسانه نوعی ارتباط است که در آن افراد زیادی ناآشنا، غیر مشخص و نامتجانس که به‌آسانی قابل‌شمارش نیستند، مشارکت دارند. سخنرانی در مجامع عمومی و یا ارسال پیام از طریق برنامه‌های رادیویی، تلویزیونی و نشریات از این جمله است (امیر تیموری، ۱۳۷۷: ۱۴)

اصطلاح «رسانه‌های ارتباط جمعی» به‌طور کلی به وسایلی اطلاق می‌شود که مردم یک جامعه از آن برای اعلام پیام‌ها و افکار و انتقال مفاهیم به یکدیگر استفاده می‌کنند. این وسایل عبارتند از: مطبوعات، رادیو، تلویزیون و خبرگزاری‌ها. پیدایش روزنامه، رادیو، تلویزیون و سینما در زندگی بشر رضایتی بیش از سایر پدیده‌های علمی و صنعتی ایجاد کرده است. با توجه به پیشرفت‌هایی که در زمینه تکنولوژی ایجاد شده، رسانه‌های گروهی بیش از هر دوره‌ای ارزش و اهمیت یافته‌اند. پیدایش انواع رسانه‌های نوین، شیوه اطلاع‌رسانی را دگرگون کرده است. به‌طوری‌که رسانه در میان رویداد و مردم، مسیری مجازی ایجاد کرده و در مدل‌های رسمی، نیمه‌رسمی یا غیررسمی که بر خبرگزاری‌ها و سایت‌های رسمی، وبلاگ‌ها و سایت‌های نسبتاً معتبر دلالت دارد، سازوکار خاصی برای امر

اطلاع‌رسانی و اطلاع‌یابی تعریف کرده است. پیدایش و توسعه رسانه‌های غیررسمی یا نیمه رسمی جهانی با عنوان وبلاگ نیز که روزانه بر تعداد آن‌ها افزوده می‌شود، تأثیر بسزایی بر امر اطلاع‌رسانی در مدل‌های جدید با محوریت کاربر دارد.

تربیت

تربیت از ماده «رب» است که از حروف: «ر — ب — ب» تشکیل یافته و به معنای سوق دادن به سوی کمال می‌باشد و مشتقات آن ۹۸۰ مرتبه در قرآن آمده است (همایی، ۱۳۹۴: ۱۴۵). راغب اصفهانی می‌گوید: «الرب فی الاصل التریب و هو انشاء الشیء حالا فحالا الی حد التمام...» (راغب، ماده رب: ص ۱۸۹ حسن مصطفوی می‌گوید: «و التحقيق ان الاصل الو احد فی هذه المادة هو سوق شیء الی جهة الكمال و رفع النقایص بالتخلیه و التحلیه.. (مصطفوی، ۲۰۰۹: ۲۴) تربیت به معنای پرورش دادن و پروراندن است؛ و پروراندن هر چیزی به کمال رساندن آن است تا تمام قابلیت ای آن شکوفا گردد (اسماعیلی یزدی، ۱۳۹۰: ۹۰) چنانکه مشاهده می‌شود در هر کدام از تعاریف فوق، تدریجی بودن تربیت موردنظر قرار گرفته است؛ بنابراین شایسته است که والدین و متولیان امر تربیت، به این نکته توجه داشته باشند.

تعریف تربیت با توجه به جهان‌بینی و انسان‌شناسی که ادیان و مکاتب مختلف دارند، ممکن است متفاوت باشد و هر مکتبی بر اساس هدف و تعریفی که از انسان دارد، طرح تربیتی مخصوصی را دنبال می‌کند؛ اما تربیت از دیدگاه مکتب حیات‌بخش اسلام، «به معنای فراهم آوردن زمینه‌ی فکری برای به فعلیت رساندن قوا و استعدادهای نهفته آدمی و تعدیل غرائز، در جهت رساندن انسان به هدف نهایی خود — که مقام قرب خداوند و خلیفه‌ی الهی است — می‌باشد (اسماعیلی پور

یزدی: ۴۰).

کودک

فرزند انسان از زمان تولد تا بلوغ، کودک یا «صغیر» نامیده می‌شود که معادل آن در زبان عربی طفل است (ابن منظور، ۱۴۱۴ ق: ۴۰۱) در مصباح المنیر آمده است: «فرزند صغیر انسان را کودک (طفل) نامند. این لفظ بر فرزند مذکر (پسر) و مؤنث (دختر) و نیز جمع آن‌ها (فرزندان) اطلاق می‌گردد و تا زمانی که به سن تمیز نرسیده است، او را طفل صغیر می‌نامند (فیومی، ۱۴۱۴ ق: ۳۷۴).

ب) اصطلاح

تعریف و تبیین مسایل و مشکلات اجتماعی مبتلابه کودکان و حل مشکلات و احقاق حقوق آنان در درجه نخست به مسئله تعریف کودک، دوران کودکی ایده‌آل و ارزش‌های موجود در این حوزه و حقوق و جایگاه کودک در جامعه بستگی دارد. کودک یا صغیر در اصطلاح حقوقی به کسی گفته می‌شود که از نظر سن به نمو جسمی و روحی لازم برای زندگی اجتماعی نرسیده باشد (عبادی، ۱۳۷۵: ۵).

کودک از منظر فقه

کودک یا طفل، در فقه به فردی اطلاق می‌شود که به بلوغ شرعی نرسیده باشد. در میان فرق اسلامی، درباره سن به بلوغ رسیدن شرعی کودک و نوجوان اختلاف نظر و رای وجود دارد که به مهمترین آن‌ها اشاره می‌شود.

بیشتر فقیهان از دو مذهب شافعیان و حنابله سن بلوغ را در زن و مرد کامل شدن ۱۵ سال می‌دانند.

فقها مذهب مالکیان سن بلوغ را در مرد وزن کامل شدن ۱۷ سال می‌دانند. فقها مذهب حنفیان نیز سن بلوغ پسر را در کامل شدن ۱۰ سالگی و دختر را

در کامل شدن ۱۷ سالگی ذکر کرده‌اند. (علامه حلی، ۱۴۲۰ ق: ۱۹۵)

بی‌شتر فقها مشهور مذهب شیعه سن بلوغ شرعی را بر اساس نظر بی‌شتر فقیهان کامل شدن ۹ سال قمری در دختران و ۱۵ سال قمری در پسران است؛ البته فقیهان افزون بر سن، نشانه‌های دیگری، مانند روییدن موی خشن زیر بغل و عانه فرد و احتلام در خواب را نیز به عنوان شرط بلوغ ذکر کرده‌اند (طباطبایی، ۱۴۱۸ ه. ق: ۲۳۷) البته در دختران عادت ماهانه و حمل اماره بلوغ محسوب می‌شود. (کریمی قمی، ۱۳۸۱: ۱۰)

ضرورت تربیت:

۱. از منظر قرآن

انسان موجودی است مختار، دارای عقل، اراده و آزادی و همچنین دارای استعدادهای درخشانی که قابلیت هرگونه شدن و گردیدن را دارد، هم می‌تواند در سایه تربیت و راهنمای درست و در پرتو ارشاد عقل سالم، خواهش‌های نفسانی خویش را مهار کرده و اعلیٰ من الملائکه شود و هم می‌تواند در اثر عدم برخورداری از تعلیم و تربیت و پیروی از هوا و هوس، پست‌تر از چهارپایان گردد (حر عاملی، ۱۴۲۷: ۴) بنابراین تربیت از امور ضروری و حیاتی به حساب می‌آید تا در پرتو آن، استعدادهای نهفته انسان شکوفا گردد و در مسیر تکامل الهی و انسانی و نیل به سعادت قرار بگیرد، و به وادی گمراهی و سقوط نکند.

به‌طور کلی تربیت صحیح و بر اساس مبانی معقول و مطلوب، تضمین‌کننده‌ی رشد و تکامل معنوی و امنیت اجتماعی بشریت خواهد بود و همچنین زیربنای زندگی با محوریت اخلاق الهی و انسانی و تعامل اجتماعی و فرهنگی را در جامعه پایه‌ریزی می‌کند.

نظریه اهمیت و لزوم تربیت است که خدای سبحان خود را به عنوان مربی ما سوی الله دانسته و به «رب العالمین» توصیف فرموده است؛ و نیز با توجه به لزوم تربیت است که یکی از اهداف بعثت پیامبران، تعلیم و تزکیه که از شئون و لوازم تربیت است، بیان شده است «کما ارسلنا فیکم رسولا منکم یتلوا علیکم آیاتنا و یتزکیکم و یعلمکم الکتاب و الحکمه...؛ همان طور که رسولی از خودتان در میان شما فرستادیم؛ تا آیات ما را بر شما بخواند؛ و شما را پاک و تزکیه کند؛ و به شما کتاب و حکمت بیاموزد» (بقره: ۱۵۱). پس با توجه به آزادی، عقل و اراده که انسان دارد و همچنین از استعدادهای مختلفی که برخوردار است، ضرورت و اهمیت تربیت را اثبات می کند تا در پرتو تربیت و راهنمای درست و معقول، هم آزادی و اراده انسان جهت دهی و تعدیل گردد و هم استعدادهای نهفته در او وجود دارد شکوفا و پدیدار شود.

۲. از منظر روایات

پیامبر اکرم (ص) فرمود: «اکرموا اولادکم و احسنوا آدابهم یغفرلکم؛ فرزندان خویش را گرامی بدارید و آن ها را نیکو و خوب تربیت کنید تا خداوند شما را بیامرزد» (مجلسی، ۱۴۲۹ ق: ۶۷) مولای تربیت یافتگان مکتب توحید امیر مؤمنان (ع) فرمود: «انکم الی اکتساب الادب احوج منکم الی اکتساب الذهب و الفضه؛ نیاز شما به تربیت و ادب به مراتب بیش از احتیاج شما به زر و سیم است» (تممی مغربی، ۱۳۶۶ ه.ش: ۲۴۷). این فرمایش حضرت امیر (ع) خیلی پیام می تواند داشته باشد؛ زیرا چه بسیار سرمایه و زر و سیم های هستند که وقتی در اختیار افراد نالایق و بد تربیت یافت قرار می گیرند، نه تنها در اثر عدم تربیت نمی توانند از آن ها به نفع زندگی دنیوی و اخروی خویش بهره بگیرند، بلکه با آن

زر و سیم، علاوه بر زندگی، اخلاق و شخصیت خود، زندگی، اخلاق و معنویت افراد دیگر را نیز به تباهی می‌کشانند.

امام صادق(ع) فرمود: «ان اجلت فی عمرک یومین فاجعل احدهما لادبک لتستعین به علی یوم موتک؛ اگر از عمرت تنها دو روز باقی مانده، یک روزش را برای فراگیری ادب و تربیت اختصاص بده تا هنگام مرگ از آن یاری جویی(حر عاملی، ۱۳۴۷: ۴۰۷).

مساله تربیت چنان دارای اهمیت است که علاوه بر قرآن که تربیت را هدف بعثت پیامبر اکرم(ص) بیان می‌کند، همواره مورد توجه امامان معصوم (ع) و اولیای دین نیز بوده و ضمن روایات فراوان، آن را مورد تأکید قرار داده‌اند. امیر مؤمنان(ع) فرمود: «خیر ماورث الالباء لابناء الادب؛ بهترین ارث پدران برای فرزندان شان ادب و تربیت و راهنمای درست است(تیممی، همان: ص ۴۰۷) همچنین فرمود: «مانحل والد ولدا نحلا افضل من ادب حسن؛ پدر، هیچ هدیه و بخششی را به فرزندش عطا نکرده که برتر از ادب نیکو و خوب باشد(طبرسی، ۱۴۲۹ ق ۲۰۰۸م: ۱۶۴)

بهترین زمان تربیت

اگرچه تربیت ظاهراً از بدو تولد آغاز می‌شود، ولی با در نظر داشتن تأثیر جنبه‌های وراثتی در تربیت، زمینه آن سال‌ها قبل از تولد فرزند و در واقع به هنگام انتخاب همسر فراهم می‌گردد. از این‌رو، اسلام در مورد انتخاب همسر شایسته، توجه خاص نموده است. رسول خدا(ص) فرمود: «تخیروا لنطفکم فان النساء یلدن اشباه اخوانهن و اخواتهن». «برای نطفه‌های خود جایگاه مناسب انتخاب کنید، زیرا زنان نظیر برادران و خواهران خود فرزندمی آورند(نهج الفصاحه، ۱۳۸۵: ۵۵)

اما آغاز تربیت کودک گرچه بستگی زیاد به کیفیت رشد، هوش، شرایط خانوادگی و محیطی وزندگی کودک دارد، ولی به صورت طبیعی از سنین شش یا هفت سال تربیت و آموزش‌های کلاسیک برای کودکان مناسبت پیدا کرده است. اسلام عزیز کودک را در این دوره شش یا هفت سال، به عنوان سید (آقا و فرمان روا) و ریحانه (گل خوشبو) یاد کرده و سفارش می‌کند که در این دوره کودک آزاد باشد تا به بازی و جست‌وخیزهای کودکانه خویش بپردازد. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «فرزند تا هفت سال آفاست (و باید به خواسته‌های منطقی او جامه‌ی عمل پوشاند) (مجلسی همان: ۶۶) امیرمومنان (ع) فرمود: «فرزند مدت هفت سال ریحانه و گل خوشبوی تو [بر ساقه درخت وجودت] است». امام صادق (ع) فرمود: «امهل صبیک حتی یاتی ست سنین...، کودک خود را تا شش‌سالگی آزاد بگذار (حر عاملی همان: ۱۰۴) و همچنین فرمود: «دع ابنک یلعب سبع سنین ... فرزندت را هفت سال واگذار تا بازی کند (حر عاملی، همان: ۱۰۴) با سپری شدن این دوره شش یا هفت‌ساله، بهترین و مناسب‌ترین دوران تربیت آغاز می‌گردد و مزرعه‌ی وجود کودک برای دریافت و پذیرش هر نوع بذری آماده و مهیا می‌شود.

امیر مؤمنان (ع) خطاب به فرزندش امام مجتبی (ع) فرمود: «و انما قلب الحدث كالارض الخاليه ما القى فيها من شئ قبلته فبادرتك بالادب قبل ان يفسد قلبك و يشتغل لبك؛ قلب نوجوان بسان زمین خالی است (که در آن بذری نپاشیده‌اند) هرآن چه در آن افکنده شود پذیرا باشد. از این رو پیش از آن که دلت سخت و فکرت مشغول گردد، به ادب و تربیت تو مبادرت ورزیدم (صدوق، ۱۴۲۶ه.ق: ۴۹۲) (امام صادق (ع) گفتار لقمان حکیم به فرزندش را درباره بهترین زمان تربیت

چنین نقل می‌کند: «فرزندم! اگر در کودکی ادب آموختی (و به آداب نیک و خوب و شایسته مؤدب و تربیت گشتی) در بزرگی از آن بهره‌مند خواهی شد»

البته باید گفت حس کنجکاوی و پرسش در مورد اشیای مختلف، بسیار زودتر از سنین شش و هفت سال در کودک ظهور می‌یابد؛ و همین‌طور فطرت توحیدی کودک به‌عنوان مزرعه‌ی آماده برای بذرافشانی خداشناسی و ایمان، خیلی زودتر از این سنین فعال و بیدار می‌گردد. تلقین کلمه‌ی طیبه «لا اله الا الله» و اقرار به رسالت پیامبر اکرم (ص) بین سنین سه و چهار و معرفی قبله و واداشتن به سجده و نماز تمرینی در سنین پنج و شش که در برخی از روایات وارد شده است (نهج‌البلاغه، ۱۳۸۳، نامه ۳۱) با توجه به این فطرت توحیدی آن‌هاست.

زمینه‌های تربیت

در سیر تدریجی تربیت، عوامل گوناگونی می‌توانند مؤثر باشند، هم در سیر صعودی و تکامل الهی و معنوی انسان و هم در سیر نزولی و سقوط او، مهم‌ترین و مؤثرترین آن‌ها که در این زمینه نقش فوق‌العاده دارند عبارت‌اند از:

۱. پدر و مادر

اولین و شاید مهمترین عامل تربیت هر انسانی پدر و مادر اوست زیرا پدر و مادر به‌طور طبیعی نخستین کسانی هستند که با نوزاد از نزدیک در ارتباط‌اند. از سوی دیگر طفلی که دوران مهم و حساس تربیت‌پذیری خویش را طی می‌کند نیز، هر صبح و شام و گاه‌وبیگاه، ناظر و شاهد گفتار و رفتار پدر و مادر خود است و از آن‌ها اثر می‌پذیرد؛ بنابراین می‌توان گفت: خانه و آغوش پدر و مادر، آموزشگاه آغازین هر فردی است و پدر و مادر، می‌توانند مربیان لایق و شایسته برای فرزندان و یا عامل انحراف و بد تربیتی کودکان خود باشند.

با توجه به نقش تربیتی پدر و مادر، لازم است آن‌ها بدانند که فرزندانشان، امانت‌های الهی و نعمت و نشانه‌های خدا هستند (شعرا: ۱۳۳ و نحل: ۷۲) و والدین درباره‌ی سلامت، رشد، تعلیم و تربیت آنان مسئول‌اند، چنانکه قرآن می‌فرماید: «یا ایها الذین آمنوا قوا انفسکم و اهلیکم نارا و قودها الناس و الحجاره...»، ای کسانی که ایمان آورده‌اید خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌هاست نگه‌دارید (تحریم: ۶).

همچنین شایسته است که والدین بدانند که در برابر تربیت خوب فرزند پاداش دریافت خواهند نمود. (طبرسی، ۱۳۸۹: ۳۴۰ و غررالفصاحه) (سخن پیامبر اعظم (ص) بی تا: ۶۳۹) و در برابر تربیت بد و یا بی‌توجهی به تربیت آنان، کیفر خواهند دید: «... و قال الذین امنوا ان الخاسرین الذین خسروا انفسهم و اهلیهم یوم القیامه...»، کسانی که ایمان آورده‌اند می‌گویند: در حقیقت، زیانکاران کسانی‌اند که روز قیامت خودشان و کسانی‌شان را دچار زیان کرده‌اند (شورا: ۴۵) رسول خدا (ص) به برخی از کودکان نگرست و فرمود: «وای بر فرزندان آخرالزمان از ناحیه پدرانشان! پرسیده شد: ای رسول خدا (ص)! آیا از آن‌رو که پدرانشان مشرک‌اند؟ فرمود: نه بلکه از پدرانی که مؤمن‌اند و به فرزندانشان چیزی از واجبات دینی نمی‌آموزند، بلکه آنان را از آموختن منع می‌کنند و به سود اندکی از دنیا که از فرزندانشان به ایشان می‌رسد، رضایت می‌دهند و من از آن‌ها بیزارم و آنان نیز از من بیزارند (طبرسی، ۱۴۲۹ق، ۲۰۰۸م: ۱۰۶)

۲. رسانه

رسانه چیست؟

رسانه‌ها شبکه‌های گسترده‌ای از وسایل ارتباط جمعی مثل اینترنت و

شبکه‌های اجتماعی آن و تلویزیون، روزنامه، مجله، موبایل و... را شامل می‌شود. رسانه‌ها انواع مختلفی مثل، رسانه‌های جمعی، رسانه‌های تصویری، رسانه‌های رادیویی، رسانه‌های چاپی، رسانه‌های دیجیتالی و ... دارد. مهمترین نوع رسانه در جامعه امروز ما، رسانه‌های اجتماعی است که از طریق شبکه‌ها و نرم‌افزارهای مجازی در دسترس جوامع و افراد قرار گرفته است. تأثیر رسانه‌های جمعی بر افراد در سنین مختلف، بسیار زیاد است، اما برای کودکان و نوجوانان با در نظر گرفتن حساسیت‌های این دوره، می‌تواند آسیب‌زا باشد. در عصر فوران اطلاعات، دغدغه بسیاری از والدین، آگاهی یافتن از آموخته‌های فرزندان‌شان و به‌نوعی نظارت بر نحوه یادگیری آن‌ها است. در واقع می‌توان دو جنبه رشد در ذهن کودک تشخیص داد، در یک‌طرف چیزی است که می‌توان آن را جنبه روان‌شناسی اجتماعی رشد نامید و آن عبارت است از آنچه کودک از خارج و به‌وسیله خانواده، مدرسه و انتقال تربیتی کسب می‌کند و در طرف دیگر رشد دیگری وجود دارد که می‌تواند خود به خودی نامیده شود که آن را، رشد خود هوش می‌نامند که عبارت است از آنچه کودک به‌وسیله خودش یاد می‌گیرد. استفاده از رسانه‌های گروهی مثل تلویزیون و کامپیوتر و حتی بازی‌های کامپیوتری، یکی از روش‌های مهم اجتماعی شدن بچه‌ها به شمار می‌رود تا آنجا که در دوران کودکی، یکی از چند منبع جامعه‌پذیر کردن بچه‌ها، همین رسانه‌های گروهی هستند و در دنیای امروز از آن‌ها گریزی نیست به شکلی که فضای مجازی و شبکه‌های گسترده‌ای اجتماعی امروزه به‌خوبی توانسته در میان خانواده‌ها خصوصاً در میان کودکان و نوجوانان نفوذ گسترده و زیاد نموده‌اند به شکلی که فاصله و حضور چهره به چهره افراد را که به‌راحتی در طول سال یا چندین ماه به‌هیچ‌وجه نصیب افراد نمی‌شد، رسانه و

شبکه‌های اجتماعی توانسته این مرز، فاصله‌ها را درهم شکسته و تبدیل به دهکده متصل و مرتبط جهانی نموده است. امور کمتر افرادی را به‌ویژه در میان کودکان و نوجوانان می‌توان یافت که حداقل ساعتی از وقت خودش را صرف استفاده از رسانه و شبکه‌های اجتماعی آن نکند به‌طوری‌که رفتا و گفتار کودکان و نوجوانان تحت تأثیر آن‌ها قرار گرفته است. خصوصاً در زمینه فرهنگی در زمان کنونی فرهنگ‌ها مثل تولیدات کالایی از جانب بسیاری از تولیدکنندگان و صاحبان نفوذ در رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی در قالب‌های فیلم‌ها یا بازی‌های گوناگون فکری و فرهنگی تولید می‌شود و در اختیار کودکان و نوجوانان و مصرف‌کنندگان قرار می‌گیرد. (ملوین و اورت ۱۳۸۳: ۳۰۰).

تأثیر رسانه بر سبک زندگی کودکان

در عصر کنونی رسانه‌ها مانند دریچه‌ای به جهان خارج در دیدگاه‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای افراد جامعه مؤثر هستند؛ چه اینکه تصور بسیاری از ما از جهان خارج و خودمان به‌ناچار به واسطه‌ی رسانه‌ها شکل گرفته است. نهاد رسانه به کار تولید، بازتولید و توزیع معرفت به معنای وسیع آن، یعنی نمادها یا مرجع‌های معنی‌دار و قابل تجربه در جهان اجتماعی، اشتغال دارد. غالباً حدود و ثغور محیط نمادینی که در آن زندگی می‌کنیم (شامل اطلاعات، افکار و باورها) با کمک رسانه‌های جمعی بر ما مکشوف می‌شود. علاوه بر این، رسانه‌ها نقش میانجی میان واقعیت اجتماعی و تجربه‌ی فردی را ایفا می‌کنند؛ میانجی مخاطب با دیگران و تجربه‌ای خارج از ادراک یا تماس مستقیم او، میانجی مخاطب و نهادهای قانونی، صنعتی، دولتی و ادراک مخاطب از سایر گروه‌ها. از این‌رو استعاره‌هایی مانند پنجره‌ای رو به جهان خارج، مفسر حوادث پیچیده، تریبون انتقال اطلاعات و عقاید، آئینه‌ی بازتابنده

جامعه یا پرده و حجابی بر حقیقت و خدمت به مقاصد تبلیغاتی ناظر بر میانجی بودن رسانه‌های جمعی در روابط اجتماعی است رسانه و شبکه‌های گسترده اجتماعی آن یکی از ابزارهای مهم است که می‌توانند زندگی، ارزش‌ها، باورها، و معیارهای مذهبی و اخلاقی خانواده‌ها را به‌خصوص کودکان و نوجوانان را دچار تغییر و دگرگونی سازند صاحبان پول و قدرت در بسیاری از کشورهای قدرتمند نه‌تنها زمینه بروز و ظهور علما و دانشمندان و ابزارهای لازم جهت رشد علم را فراهم نموده‌اند بلکه از سویی با روی آوردن به وسایل و تکنولوژی جدید در جهت کسب هر چه بیش‌تر اطلاعات از سطح جهان برآمده و سامانه اطلاعاتی خویش را به میزان قابل توجهی گسترش بخشیده‌اند. امروزه تمام امکانات تبلیغی ممکن، از قبیل رسانه‌های گروهی و جمعی شامل جراید، مطبوعات، مجلات، خبرگزاری‌ها، شبکه‌های رادیو و تلویزیونی و ماهواره‌ای، سایت‌های اینترنتی و... که هرروز به این خیل عریض و طویل گزینه دیگری اضافه می‌شود، همه و همه در کار سرویس‌دهی سامانه اطلاعاتی کشورها می‌باشند و در این میان، اطلاعات بسیار متنوعی ردوبدل می‌شود که حجم بالایی از آن در جهت تحقق مطامع و منافع گروه‌ها و هژمونی‌های خاص قرار دارد. در این گستره بی‌سروسامان، گروهی از سرمایه‌داران و هدایت‌کنندگان زنجیره پول و سرمایه در جهان، با دست‌آویز قرار دادن اصولی هم‌چون اصل توجیه و سیله به واسطه هدف که بدواً توسط ماتریالیسم پرورش داده شده است، از هر وسیله و عملی که آنان را یک گام بیش‌تر به هدف نزدیک سازد، دریغ نمی‌ورزند و از مشاهده آثار شوم آن نیز ابایی ندارند. در همین راستا و به‌منظور هم‌رنگ شدن هر چه بیش‌تر مردم دنیا و هم‌گامی با مطامع آنان در جهت مصرف‌گرایی و استفاده فزون‌تر از تولیدات مصرفی آنان، روش‌هایی هم‌چون

تخریب اخلاقیات و بندوبست‌های اخلاقی و باورهای سنتی، ارزشی و دینی را از طریق ابزارهای گسترده تبلیغی در دستور کار قرار داده‌اند. امروزه صاحبان قدرت و ثروت که سلطه بر رسانه‌های جمعی و شبکه‌های گوناگون دارند، فرهنگ و اندیشه دلخواه خویش را قالب‌های فیلم‌ها یا بازی‌های گوناگون فکری و فرهنگی تولید می‌کنند و در اختیار کودکان و نوجوانان و مصرف‌کنندگان قرار می‌دهند. و مردم را به سوی فرهنگ و اندیشه دلخواه خود شان می‌کشانند. این امر در دنیای امروزی که آموزه‌های غربی سعی و تلاش دارند جایگزین آموزه‌های ناب اسلامی شوند ملموس‌تر است چراکه توانسته‌اند روابط عاطفی و چهره به چهره را در میان مردم و جامعه کمرنگ نموده‌اند و مردم و جامعه را خصوصاً کودکان و نوجوانان را بیش‌ازپیش تحت تأثیر رسانه و شبکه‌های اجتماعی آن قرار دهند. ترویج خانواده نامرتب و به ریخته به جای خانواده منظم و مفید، از بین رفتن حریم خصوصی بین فرزندان و والدین، کاهش نقش والدین در خانواده به عنوان مرجع در تربیت کودکان و نوجوانان بر اساس فرهنگ و اندیشه اسلامی و ملی خودشان امروزه بانفوذ رسانه و شبکه اجتماعی در میان خانواده‌ها و جامعه آن‌ها دچار یک سلسله تغییرات شده است؛ که خانواده‌ها همگی به نوعی مروج سبک زندگی مدرن هستند، که خاستگاه این نوع سبک زندگی تمدن و فرهنگ غرب است ترویج این شیوه از زندگی در میان خانواده‌ها و کودکان و نوجوانان موجب گسترش و شایع شدن تمدن و فرهنگ غرب در جامعه می‌شود. رسانه‌های غربی و شبکه اجتماعی آن‌ها سعی و تلاش دارند که تغییرات در مؤلفه‌های فرهنگی‌های اسلامی و ملی جوامع به وجود بیاورند (مک کوایل، ۱۳۸۵: ۸۱ تا ۸۴)

نقش راهنمایی رسانه

ضرورت تکمیل اخبار و تجزیه، تحلیل و تفسیر خبری و به‌طور کلی راهنمایی افکار عمومی مطرح می‌شود، در این مورد هم تفسیرها از زمینه کلی سیاست‌های خبری جدا نیستند. بسیاری از دانشمندان علوم ارتباطات معتقدند که در عصر کنونی، انباشت اطلاعات قدرت آفرین است، بدین معنی که هر دولتی که توانایی جذب اطلاعات بیش‌تری را داشته باشد دارای قدرت بیش‌تری می‌شود و همین امتیاز، آن دولت را در مقایسه با سایر دول در مرتبه بالاتری قرار می‌دهد. عملاً نیز تحقق چنین موضوعی قابل تأیید است و قدرت‌هایی که توانایی جذب بیش‌تر علوم و اطلاعات را داشته باشند، معمولاً حرف‌های بیش‌تری را برای گفتن خواهند داشت. نقش رهبری کننده و سایل ارتباطی و تأثیر آن‌ها در بیداری و ارشاد افکار عمومی، اکنون بر هیچ‌کس پوشیده نیست و روزه‌روز نیز بر اهمیت آن افزوده می‌شود. چنانچه در دهه‌های گذشته در مبارزات آزادی‌خواهی ملل جهان تأثیر قاطع داشته‌اند و در میدان مبارزات برای طرد استبداد و کسب دموکراسی از جمله سلاح‌های برنده سیاسی بوده‌اند.

به‌طور کلی وسایل ارتباط جمعی می‌توانند در ایجاد هم‌گرایی ملی و توسعه آن، امنیت انتظامی، اقتصادی و ... مخصوصاً در کشورهای در حال توسعه — که کشور ما نیز از این نوع است — نقش حساس و مهمی را عهده‌دار شوند و با پخش اندیشه‌های نو، در واقع وجدان اجتماعی افراد را بیدار کنند و با آشنا ساختن آنان به اهمیت اجرای برنامه‌های مهم مملکتی، توجه سریع و وسیع همگان را به لزوم تحولات اساسی از قبیل مبارزه با بی‌سوادی و گسترش وسایل رفاه اجتماعی جلب کنند و آنان را برای مشارکت بیشتر در زندگی عمومی و دفاع از حقوق فردی و اجتماعی و قبول مسئولیت‌های بیشتر آماده سازند.

«ژان استوتزل» در اثرش تحت عنوان وظایف و کارکرد های مطبوعات می نویسد: «مطالعه روزنامه ها یا استفاده از هر وسیله ارتباط جمعی، هم علت و هم معلول مشارکت اجتماعی است. مشارکت در حیات اجتماعی مستلزم آگاهی از حوادث آن است و بالعکس. مطالعه روزنامه یا هر وسیله دیگر ارتباطی، موجبات مشارکت فعالانه تری در حیات جمعی را فراهم می آورد. خواندن روزنامه امکان همانندی خواننده را با کل افراد جامعه فراهم می سازد. مکانیسم این همانندی توسط روان کاوان مورد تحلیل قرار گرفته است. اما از طریق برخی مدل های (مشترک) هویت خود را بازمی یابیم (ساروجانی، ۱۳۷۹: ۹۲). بدین طریق مشاهده می شود که وظایف آگاه کننده، آموزش دهنده و رهبری کننده وسایل ارتباط جمعی همه مکمل یکدیگرند.

جمع بندی

نهاد خانواده، تحت تأثیر عوامل متعدد درونی و بیرونی این تغییرات را تجربه کرده است. همان طور که نتایج پژوهش حاضر نشان داد، بین میزان استفاده از رسانه هایی مانند تلویزیون و ماهواره و کامپیوتر و میزان تأثیرپذیری رشد اجتماعی و شناختی رابطه وجود دارد و بین میزان استفاده از رسانه هایی مانند تلویزیون و ماهواره و کامپیوتر و میزان تأثیرپذیری رشد عاطفی و روانی رابطه وجود ندارد. رسانه ها به عنوان یکی از عوامل مهم تأثیرگذار بر تحولات خانواده، نقش اساسی در دگرگونی روابط درونی بین اعضاء آن داشته اند. این تحولات باعث سست شدن پیوندهای درون خانواده، افزایش طلاق، ناتوانی در تربیت فرزندان و... شده و از سوی دیگر پیامدهای مثبتی چون افزایش سطح آگاهی اعضاء خانواده، شناخت روش های بهتر در برخورد با فرزندان، استفاده بهینه از امکانات بهداشتی، آموزشی

و... داشته است. در واقع رسانه از سویی باعث تقویت برخی از ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی و از سوی دیگر باعث تضعیف آن‌ها شده است. در این مقاله نقش رسانه در تربیت کودکان مورد کنکاش قرار گرفته و این نتیجه به دست آمده این است که رسانه‌ها نقش تعیین‌کننده در جهت‌دهی افکار و رفتار مثبت کودکان دارد.

منابع

- قرآن.
- نهج الفصاحه، سخنان رسول اکرم(ص) ترجمه: علی‌اکبر میرزایی، قم انتشارات چاپ دوم، ۱۳۸۵، ج ۲۶۷.
- نهج‌البلاغه، ترجمه دشتی، قم انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۲.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۱، دار صادر - بیروت طبع الثالث، ۱۴۱۴ق
- احسانی، حمیده، نقش و تأثیر رسانه‌ها در تربیت اجتماعی و دینی کودکان، نوجوانان، جوانان و خانواده، فصلنامه نخبگان علوم و مهندسی، شماره ۶، دی‌ماه ۱۳۹۶
- امیر تیموری، محمدحسن رسانه‌های آموزشی، شیراز: نشر ساسان، ۱۳۷۷،
- حسن انوری، حسن فرهنگ بزرگ سخن، تهران: نشر سخن ش ۱۵ و ۱۶؛ پاییز و زمستان ۱، ۱۳۸۱، ج ۴،
- اسماعیلی یزدی، عباس، فرهنگ تربیت، قم، انتشارات دلیل ما، ۱۳۹۰
- تمیمی مغربی، نعمان بن محمد، دعائم الاسلام، (قاضی ابوحنیفه(۲۵۹-۳۶۳هق) ج ۲، بیروت، موسسه النور للمطبوعات، ۱۴۲۶ه، ۲۰۰۵م،
- حر عاملی، محمد بن حسن و سایل الشیعه الی تحصیل مسایل الشریعه، ج ۱، تحقیق سید شهاب‌الدین مرعشی نجفی، موسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت ۱۴۲۷،

خیری حسن، دین رسانه ارتباطات اجتماعی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ ۱۳۸۹

دنيس مك كوايل، درآمدی بر نظریه‌ی ارتباطات جمعی، ترجمه‌ی پرویز اجاللی، تهران، دفتر مطالعه و توسعه‌ی رسانه‌ها، ۱۳۸۵.

ساروخانی، باقر (۱۳۷۲). جامعه‌شناسی ارتباطات، تهران: نشر اطلاعات.
راغب، حسین به محمد، مفردات، تهران المكتبة المرتضویه لاحیاء آثار الجعفریه
۱۳۸۳ ماده رب

صدوق، علی بن بابویه قمی و من لا یحضر الفقیه، ج ۳، ۳۸۱هـ.ق، ترجمه: علی اکبر غفاری (بی‌جا) موسسه النشر الاسلامی، ۱۴۲۶هـ.ق

طبرسی نوری، حسین، مستدرک الوسائل، تحقیق: موسسه‌ی آل البيت (ع) لاحیاء التراث، بیروت، ۱۴۲۹ق، ۲۰۰۸م

طباطبایی، سید علی؛ ریاض المسائل فی بیان الاحکام بالادلة، نشر موسسه آل البيت(ع)، قم، ۱۴۱۸ هـ. ق، چ اول، ج ۹،

علامه حلی (حسن بن یوسف بن مطهر اسدی) تذکره الفقهاء، نشر موسسه آل البيت(ع)، چ اول، ج ۱۴،

عبادی، شیرین، حقوق کودک، تهران، کانون، ۱۳۷۵.

فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، مؤسسه دار الهجرة، چاپ دوم ق ۱۴۱۴ ق ص ۳۷۴.

مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۱۰۱، بیروت، موسسه الاعلمی المطبوعات ۱۴۲۹ق، باب فصل الاولاد حدیث ۴۴

مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن، ج ۴، چاپ سوم، دار الکتب العلمیه، بیروت ۲۰۰۹،

کریمی قمی، حسین؛ العقل و البلوغ عند الامامیه، نشر دانشگاه قم، ۱۳۸۱، چ اول، همایی، غلام‌علی واژه‌شناسی قرآن مجید انتشارات مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر

المصطفی ۱۳۹۴.

ملوین، دفلور؛ اورت، ای دنیس؛ شناخت ارتباطات جمعی؛ ترجمه سیروس مرادی؛ تهران: دانشکده صداوسیما، ۱۳۸۳.